

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ

A *Geográfia – Globális szintézis*hez hasonlóan átfogó, az olvasó földrajztudományba való bevezetését célzó, a diszciplína valamennyi ágát felölelni szándékozó mű magyar nyelven eddig még nem jelent meg. A könyv a világon vezető szerepet betöltő, nálunk azonban kevésbé követett angolszász geográfia szemléletében íródott, s megközelítésében eltér a magyar nyelven eddig kiadott hasonló tárgyú művektől. A magyar olvasók számára a könyv által kínált hatalmas mennyiségű ismeretanyag és az átfogó, szintetizáló jelleg mellett éppen ez az újszerű megközelítés jelentheti a *Geográfia – Globális szintézis* legfőbb értékét.

Ugyanakkor az újszerű megközelítés mellett időnként a látásmód is eltérő lehet, s egyes – természetesen elsősorban társadalomföldrajzi – megállapítások Magyarországon némiképp idegennek tűnhetnek. Mindazonáltal nem éreztük magunkat fölhatalmazva arra, hogy a magyar fordítást az eredeti szöveghez képest a saját véleményünk szerint akárcsak minimálisan is átalakítsuk.

Mindezek ellenére mind a szövegben, mind pedig a könyv szerkezetében történtek kisebb, technikai jellegű változtatások. A magyar fordításnál törekedtünk a hazánkban meghonosodott mértékegységek konzekvens használatára, amelyek sokszor eltérnek a Nagy-Britanniában használtaktól (pl. mér föld – kilométer, Fahrenheit – Celsius). Továbbá számos esetben az eredeti szöveg olyan földrajzi neveket említ példaként, amelyek a magyar olvasónak az adott kontextusban nem sokat jelentenek, ebből a szempontból tehát nem igazán töltik be funkciójukat. Ezért azokban az esetekben, ahol megtehettük – anélkül, hogy ez módosítaná a szerző mondanivalóját –, igyekeztünk az összehasonlításokat átalakítani, egyszerűsíteni. A könyv számos olyan fogalmat, kifejezést is használ, amelynek a magyar szaknyelvben nincs megfelelője. A legtöbb ilyen szót megpróbáltuk lefordítani, míg néhányat eredeti formájában hagytunk. Egyet-kettőt, amelyik nem érintette a szöveg lényegi mondanivalóját, és úgy éreztük, hogy csak zavarná a teljes megértést, mellőztünk.

Az eredeti szöveg minden fejezetének végén találkozunk egy „*One step further...*” („*Egy lépéssel tovább...*”) című résszel, amely az adott fejezet témaköréhez kapcsolódó ajánlott szakirodalmat ismerteti. Mivel e művek legtöbbje Magyarországon nem hozzáférhető, célszerűnek tartottuk ezt a részt kihagyni. A magyar nyelvű kiadásban az olvasó a könyv végén talál egy általunk összeállított, ajánlott irodalomjegyzéket.

A mű egyetemi tankönyvként íródott, elsősorban a brit diákok számára, így messzemenően figyelembe veszi az angolszász képzés sajátosságait. A képzésre utaló technikai részeket átirtuk vagy kihagytuk. Mindez és a fentebb említett változtatások azonban nem csökkentik a kínált ismeretanyag mennyiségét, és nem érintik a könyv lényegi mondandóját.

Csuták Máté

ELŐSZÓ

„Ah, ha tudnám
a földrajzot...
Chico Pacheco
ismételgette a mondatot
a fogai közt, miközben
ifjúságának eltékozolt
napjait siratta: hírhedt
iskolakerülő volt. Meg
egy egész élet során
elpocsékolt,
haszontalanságokra
fecsérelt időt, hiszen azt
szívvel-lélekkel a földrajz
alapos tanulmányozására
fordíthatta volna, arra
a tudományra, amelynek
rendkívüli hasznosságára
csak most döbbsent rá.
(...) »Hozatnom kell
egypár tankönyvet
Salvadorból.«”

JORGE ARMADO: *A vén tengerész*
Szalay Sándor fordítása (1963)

Magasan a Bengáli-öböl felett kezdek bele az előszó megírásába. A Boeing 747 mozdulatlanul tűnik, és alattunk növekedő trópusi zivatarfelhők tornyosulnak a délutáni forróságban. A valóságban a repülőgép megközelítőleg 1000 km/órás sebességgel halad, a külső léghőmérséklet -46 °C (11 000 méteres magasságban), és a repülőgép törzsének védőburkán kívül másodpercekig sem élhetnék. Ausztráliában élő unokáimat indultam meglátogatni, s a változásokon merengek, amik lezajlottak egy angol faluban töltött gyerekkor és napjaink között.

Akkoriban, az 1930-as évek elején a fent leírtakat még *science fiction*nek minősítették volna. A villanyáram épphogy csak eljutott az otthonunkba, a hűtőgép még távoli álom volt csupán, a nagy, nyitott társas kocsik volt az egyetlen megbízható közúti közlekedési eszköz a faluban, a rádiókészülékünk pedig még detektoros vevővel volt ellátva. Abban az időben egy ausztráliai utazás hat hétbe (és a család sok havi jövedelmébe) került volna hajón, a légi közlekedés még nem létezett, noha egy bizonyos Bert Hinkler éppen felállította könnyűmotoros kisgépeivel a repülés 16 napos világrekordját London és Darwin között. A legszembeötlőbb változás azonban magán a Földön játszódott le. Születésem évében a világ népessége éppen elérte a kétmilliárd főt, ma ez már ennek háromszorosa, több mint hatmilliárd fő. Az eltelt hét évtizedben az erőforrások kiaknázásának éves rátája megszázsorozódott, a nemzetközi utazások volumene pedig ezerszeresére növekedett.

Máig sem tudom, vajon falusi gyökereim vagy Délnyugat-Anglia változatos tájképe iránti szeretetem szerepet játszott-e abban a döntésemben, hogy Cambridge-ben földrajz szakra jelentkeztem. A második világháború és a benzinstop következtében a saját bőrömön is megtapasztalhattam Carl Sauer mondását, miszerint „minél lassabb a helyváltoztatás, annál érdekesebb”. Elsőként egy rozott kerékpárral fedezhettem fel egyre többet Anglia és a háború utáni Franciaország tájaiból. Európán kívül elsőként Dél-Amerikában jártam, ahol abban a szerencsében részesültem, hogy találkozhattam a brazil regényíróval, Jorge Amadóval, akinek regényei braziliai helyszíneiről szóló érzékletes leírásait igen megkedveltem, és rábukkantam a földrajzi ismereteket szomjazó Chico Pachecóra, akinek a szavai nyitják meg ezt az előszót.

Nem tisztzem megítélni, hogy Chico elégedett lett volna-e a könyvvel, amelyet az Olvasó a kezében tart. Az egész egy emberöltővel ezelőtt kezdődött, amikor ellátogattam a chicagói Northwestern Egyetemre, és elbeszélgettem egy fiatal közgazdással, Mark Twain régi amerikai kiadójának egy akkori szerkesztőjével. Ő biztatott, hogy írjak egy olyan tankönyvet, amely nem azoknak szól, akik már jártasak a tárgyban, hanem azoknak, akik – csakúgy, mint Chico Pacheco – érdeklődnek a földrajz iránt, de valószínűleg más életpályát fognak választani. A könyv, amely végül megszületett, azt a címet kapta, hogy *Geography: A Modern Synthesis* (*Geográfia – Modern szintézis*, alcímét a biológus Julian Huxley-től kölcsönözte). Először 1972-ben jelent meg, három további átdolgozást ért meg, hat nyelvre fordították le, és a mai napig kiadják.

A *Geográfia – Globális szintézis* ennek az utóda. Egy új évszázad számára íródott, új címmel és új sajátosságokkal, de azonos célokat tűz ki maga elé, mint elődei. A könyv kísérletet tesz arra, hogy egy kötetben, modern szemléletben mutassa be a földrajz teljes spektrumát. Két szinten próbál meg szintézist alkotni: egyrészt összegyűjti a szakterület különféle hagyományait és irányzatait, másrészt kihangsúlyozza a földrajz egészének szintetizáló szerepét a rokon szakterületek viszonylatában. A könyv célja, hogy földrajzi tanulmányokat még nem végzett diákokat vezessen be egy dinamikusan szélesedő szemléletű, mind egyetemi tárgyként, mind alkalmazott tudományként növekvő jelentőségű területre. A földrajz, amely egyaránt átfogja a természet- és a társadalomtudományokat, arra sarkallja a diákokat, hogy megszabaduljanak a megszokott, jól bevált sablonoktól, és közvetlenül az ember és környezete között fennálló viszonyra, annak térbeli következményeire, és a Föld felszínén kialakult területi szerveződésekre összpontosítsanak. A földrajz egyedülálló módon egyaránt foglalkozik a környezet és az ökológia, valamint az emberiség területi ellentétei és egyenlőtlenségei aktuális problémáival.

A földrajzról vagy bármely más tudományágról íródott legátfogóbb mű sem mutathatja be részletekbe menően a szakterület teljes egészét. Az efféle törekvések ma már naiv kísérletnek tűnnek. A feladat, amivel a kezdő földrajz szakos hallgatók szembesülnek, ma már olyan összetett, hogy föl kell vállalni a kihívását. Túlságosan egyszerű arra az álláspontra helyezkedni, hogy a legtöbb, amit tehetünk vagy tennünk kellene, hogy a diákokkal elvégeztetjük a különféle, jól körülhatárolható részterületek – természet-földrajz, kulturális földrajz stb. – bevezető kurzusait, és abban reménykedünk, hogy ezek majd egységes rálátást biztosítanak a földrajz egészére. Az az érési folyamat azonban, amelynek révén mindennek végbe kellene mennie, ritkán határozható meg pontosan.

A kutatások megsokszorozódása és az új részdiszciplínák folyamatos leválása, önállósodása következtében általánossá vált gyakorlat, hogy a tudományág egészét az egyes részterületek felől közelítjük meg, ami túlságosan komótos megoldásnak tűnik. Ugyanakkor a tudományok elsajátításának kívánatos menete visszajára fordul, amennyiben a földrajz természetét boncolgató átfogó kérdések kizárólag a felsőbb évfolyamok tananyagába épülnek be. Tartozunk ezzel azoknak is, akik most kezdik meg tanulmányaikat, és akik közül néhányan remélhetőleg a nyomdokainkba lépve legalább olyan széles körű ismeretekre tesznek szert, mint mi. Éppen ezért ebben a könyvben kis időre hátat fordítottam saját szűk kutatási területemnek (az orvosi földrajz kis szeletének) és kísérletet tettem arra, hogy a földrajz különböző részterületeit jelenlegi értelmezésem szerinti integrált egészé gyűrjem össze.

Az egymásra következő évtizedekkel egyre szaporodik az író adóssága. Legelőször is Cambridge-nek tartozom sokkal, ahol egyetemi tanulmányaimat végeztem és sok éven át tanítottam. Az utóbbi 35 évben Délnyugat-Angliában volt a székhelyem, a Bristoli Egyetemen. Mérhetetlenül sokkal tartozom a diákok egymást követő nemzedékeinek és kollégáimnak. Mind Cambridge, mind Bristol lehetővé tette számomra, hogy kutatásaim kapcsán a világ számos tudományos intézetében megforduljak. Az Egyesült Államokban elsőként a Berkeley-n tanítottam, azt követően pedig dolgoztam Pennsylvaniában, Wisconsinban és Minnesotában. Kanadában Torontóban a McMaster és York Egyetemen, Ausztráliában az Ausztrál Nemzeti Egyetemen (ANU) és a Monash Egyetemen, Új-Zélandon pedig a Canterbury Egyetemen végeztem tudományos munkát. Kuala Lumpurban, Szingapúrban és Bandarban megismerhettem Délkelet-Ázsia fejlődő egyetemi életét. A Svédországban és Izlandon eltöltött hosszabb idő, valamint a rövidebb dániai és finnországi látogatások hasznos betekintést nyújtottak a skandináv geográfiába. A földrajzi intézeteken kívül módomban állt olyan jelentős epidemiológiai központokban is dolgozni, mint az atlantai Járványügyi Központ (*Centers for Disease Control and Prevention, CDC*) vagy a genfi

székhelyű Egészségügyi Világszervezet, a WHO. Ezek az évek mind nyomot hagytak a könyv felépítésén és tartalmán.

Az egyes tudósok felelőtlenségével az adósságok végeláthatatlan sorozata nyílik meg. Don Meinig a Syracuse Egyetemről szerkesztette az eredeti köteteket, amelyekből ez a könyv kifejlődött, akinek hála tartozom kivételes tudományos felkészültségéért és az évtizedeken át tőle kapott bölcs tanácsaiért. A tudományos életben való előrehaladásom számos esztendeje során szerencsém volt együtt dolgozni Richard Chorley-val és Andy Cliffel (Cambridge),¹ valamint Matt Smallman Raynorról (Nottingham) – e könyv számos részlete közös kutatásaink eredményeire épül. Ha geográfusok összetalálkoznak, óhatatlanul sor kerül különféle szakmai témák megtárgyalására, megvitatására, és Ron Abler (Amerikai Geográfusok Egyesülete, AAG) Antoine Bailey (Genf), Brian Berry (Texas), Sofus Christiansen (Koppenhága), Robert Geipel (München), Torsten Hägerstrand (Lund), David Harvey (Johns Hopkins), Ron Johnston (Bristol), Les King (McMaster), David Rhind (London), Ian Simmons (Durham), David Stoddart (Berkeley) és Alan Wilson (Leeds) valószínűleg eddig nem sejtették, mekkora hatást gyakoroltak erre a könyvre. Az évek múlásával a sors sajnos veszteséget is hoz, s három olyan jó barátot, Jim Parsonst és Jay Vance-t (Berkeley), valamint Peter Gouldot (Penn State) is gyászolnom kell, akik sokban hatottak a gondolkodásomra.

Az ember a legtöbbet a diákjaitól tanulhatja. Különleges privilégiumként tartom számon, hogy taníthattam többek között Kevin Coxot (Ohio State), Pip Forert (Auckland), Tony Gatrellt (Lancaster), Ray Harrist (Durham), Bill Macmillant (Oxford), Glen Norcliffet (York), Nigel Thriftet (Bristol) és Roly Tinline-t (Queen's) és egyben magam is sokat tanulhattam tőlük. Mindezen felül azon anonim hozzászólóknak is köszönettel tartozom, akik számos kérdést vetettek fel és egyben hozzásegítettek azok tisztázásához, s egyúttal arra biztatnak az új kiadás olvasóit, hogy csatlakozzanak ők is a soraikhoz.

A komplex tartalmú könyvek egyre inkább csapatmunka eredményei, és jómagam is hála tartozom Matthew Smith, a Pearson Education munkatársa által verbuvált tehetséges csapatnak. Nagy örömmre szolgált együtt dolgozni Tina Cadle-lel, Ros Woodwarddal, Faith Perkinsszel és azzal a seregnyi, színpad mögötti munkatárssal, akik a könyv megtervezésében, létrejöttében és megjelentetésében segédkeztek. Az Olvasó kezében tartott könyv nagy részben az ő munkájuk eredménye is.

Egy könyv előszava túlzottan publikus hely ahhoz, hogy annak soraiban a szerző a családja iránt érzett személyes hálaját is kifejezze – a család tagjai enélkül is tudják, milyen sokat köszönhetnek nekik. Oskar Spate, az ausztrál földrajztudósok doyenje és egykori cambridge-i tantestületem tagja nálam szebben öntötte szavakba a geográfusok nyilvánosság előtt zajló és a családi életének lényegét. Mint mondotta, az ő célja egyszerűen „megtenni mindazt, amire képesek vagyunk ezen a Földön, és ha a felettünk álló hatalmak nem tartogatnak számunkra sem kétségbeesést, sem túlzott reményt, a boldogságot a társadalmi kötelezettségek és a magánélet terén kell megtalálni”. A sors engem mindkettővel megáldott. Egy nemzedéknyi idővel ezelőtt első könyvemet feleségemnek, Brendának ajánlottam, akivel még diákfejjel ismertük meg egymást jó fél évszázaddal ezelőtt. Ezt a (feltehetőleg utolsó) könyvemet négy gyermekünk közül a legfiatalabbnak ajánlom, szerencsés utat kívánva Andynek, Janice-nek és Isobelnek is az új évszázadba vezető utazásuk során.

PETER HAGGETT

¹A további felsorolásokban a zárójelben az egyetemek rövid neve szerepel. (A ford.)

A DIÁKOKHOZ

„Hogy valamit megtanítsak, olyan csapdát állítanék a diákjaimnak, amelyből csak úgy menekülhetnek, ha megismerik mibenlétét.”

ROBERT M. CHUTE:
Environmental Insight
[Bepillantás a környezetbe] (1971)

Egy egyetemi vagy főiskolai szakot elkezdni ahhoz hasonló, mint autóval felfedezni egy ismeretlen várost. Egymás után tárulnak fel terpeszkedő elővárosok, kavargó gyorsforgalmi utak, lepusztult negyedek, de nehéz átfogó képet alkotnunk a város szerkezetéről, és még azt sem tudjuk, pontosan hol is vagyunk. A földrajz a tudományok Los Angelese, hiszen óriási területre terjed ki és szinte összeolvad szomszédaival. Még azt is nehéz megállapítani, hol helyezkedik el a központi üzleti negyed.

Ez a könyv kifejezetten a „város új felfedezői” számára íródott, azoknak, akik korábban nem folytattak egyetemi vagy főiskolai földrajzi tanulmányokat. Kísérletet tesz arra, hogy bemutassa a geográfiában nélkülözhetetlen alapvető fogalmakat, valamint az azok háttérében húzódó legfontosabb környezeti tényezőket. A könyv az elméleti ismeretek, fogalmak átadására fekteti a fő hangsúlyt. De mindez nem történhet légüres térben. Ezért a főszövegen kívül gyakorlati ismereteket is beépítettünk az anyagba, amelyeket az Olvasó ízlése és rendelkezésre álló ideje függvényében át-ugorhat vagy éppen elmélyedhet bennük.

Alapvetően nem matematikai megközelítést alkalmaztunk, a könyv mindenféle matematikai képzettség nélkül megérthető. Mindazonáltal tudni való, hogy a földrajzi kutatások során egyre inkább előtérbe kerül a matematika alkalmazása, és egy-egy téma bizonyos aspektusait legkifejezőbbben matematikai képletek útján lehet kifejezni. Az ilyen részleteket ugyancsak a főszövegen kívül tárgyaljuk. Ezekre az anyagokra a második olvasatnál érdemes visszatérni.

Azok számára, akik további földrajzi tanulmányokra vállalkoznak, a kötet végén található „Egy lépéssel tovább” című rész további elolvasásra érdemes műveket ajánl. Az utolsó fejezet pedig felhívja a figyelmet azokra a területekre, ahol további tanulmányok végezhetőek, illetve a kapcsolódó, javasolt tantárgyakra.

Kinek-kinek meglehet a saját egyénileg kialakult módszere a tankönyvek tanulmányozásához. A szerző természetesen nem szabhatja meg ezt a módszert, ám számos diák hajlamos arra, hogy gyorsan átlapozzon egy-egy fejezetet, hogy hamarabb eljusson az általános összegzéshez. Az ábrákat úgy szerkesztettük meg, hogy ahol csak lehetséges, azok „önmérsékletre” intsenek, és ezért a megszokottnál részletesebbek az ábraalírások. Ha egy-egy fejezet figyelmes elolvasását követően úgy érezzük, hogy az olvasottakat megértettük, tudásunkat ellenőrizhetjük az „Ellenőrző kérdések” részben felsorolt fogalmak felidézése révén.

Bízom benne, hogy mindazok, akiknek tanulmányi igényei nem lépik túl az e könyv kínálta lehetőségeket, figyelemfelkeltőnek találták e rövid ismeretöt. Ha az Olvasó csak egy kis részét is átérzi mindannak a törődésnek és elragadtatásnak, amit geográfusok megtapasztalnak a Föld, környezetünk és benne saját helyünk felfedezése során, úgy érezhetem, hogy megtettem a dolgom.

P. H.